

hou tu být nevyslovena jména: celník Rousseau, Pirosmanišvili, Bauchant a jiní. Nemůže zůstat nepřipomenuta výstava lidové negramotné malířky Natálie Schmidtové, otevřená v Praze v dnech tohoto sjezdu. Nesrovnatelné kouzlo obrazů malířky, již se nedostalo pražádného školení a která by nemohla být žačkou Akademie umění, kde by ostatně byla její tvořivost zadušena, je daleko mocnější než umění profesorů oné školy a všech oficiálních umělců dohromady. Jsou ovšem také výstražné případy: jihoitalský řemeslník, který si vyzdobil dílnu podivuhodnými primitivními malbami, byl náhodou objeven znalcem umění, jenž se přičinil o výstavu jeho prací. Od té chvíle se onen diletant začal zajímat o malířství, které viděl tu a tam na výstavách, a do roka a do dne zplodil několik desítek nejduchaprázdnějších mazanic, s jakými hauzírují podomní prodavači „břízek“, „Hradčan“ a „kytic“.

Nelze – posléze – zapomínat, že jak v oblasti materiální kultury, tak i v oblasti duchové kultury je rozhodujícím a směrodatným elementem produkce a nikoliv konzum. Vývojový stupeň a možnosti produkce určují konzum a nikoli potřeby konzumu produkci. Bylo zde již řečeno, že diskuse *o cestě literatury k lidu* si vyžaduje, aby byla doplněna úvahou *o cestě lidu k literatuře*.

(1946)

CESTA LITERATURY K LIDU A LIDU K LITERATUŘE

Václav Černý

Cesta literatury k lidu, lidovost v literatuře: v úvahách přítomné chvíle o literatuře a jejích nových povinnostech není – zdá se – námětu časovějšího než tento, staronový. Na nedávném Sjezdu českých spisovatelů byl povýšen na jedno z ústředních témat a dříve ještě, než se spisovatelé sjeli, nenechali nás socialističtí publicisté na pochybách o tom, že tuto záležitost pokládají za ústřední otázku veřejné kulturní politiky v socialistickém státě vůbec a za arcinaléhavý problém vlastní naší národní literární situace zvlášť. Právem. Socialisticky zaměřené teoretické

zabývají se věcí „lid a literatura“ už hezkých pár generací po celém světě a v sovětském Rusku, donedávna jediné zemi, kde byly možné v tom směru již i praktické aplikace a realizace, jsou první příslušné úvahy a debaty i první příslušné činy dnes již dobře čtvrtstoletí staré. A tu opravdu stěží pochopíš ledabylost přípravy, všechnu tu vrchnostensky osobivou agitační prázdnotu, skutečnou neúctu k vážnosti otázky, s nimiž předstupují mluvčí u nás, aby v oboru „lidu a literatury“ vynášeli direktivy.

Na sjezdu přednášeli o tématu Vítězslav Nezval, Jan Drda a Bohumil Mathesius. Zaujímaje stanovisko v řadách revolučního socialismu, nedomnívá se Nezval nicméně, že poezie je *především zbraní*. Jejím úkolem není ani popularizovat pravdy ani pomáhat masám k sebeuvědomění, to jsou staré omyly didaktické a moralistní. Jejím cílem je zmnožení lidského štěstí, zmocnění a prohloubené prožívání: smysly básnickovy uchopují skutečnost, jeho paměť a obraznost rozvíjejí skutečnost, v nitru strávenou a zařazenou, do analogií, rušice názorové konformismy a ustálené vztahy; výsledkem je znásobení životního pocitu, odproletarizování naší vnitřní existence. Tato poezie se nerozešla s lidem, i když nedělá ústupků lidovému vkusu. Básnické dílo, dnes chápané snad pouhou menšinou, bude zítra prožíváno všemi: lid si naprosto nediktuje tradiční nebo zpopularizovaný básnický výraz a má právo i na nejvyšší tvary umělecké. Jeho cestou k nim je cesta stále zvyšované obecné kulturní úrovně lidové, tak jako cesta básnickova k mnohotvárnému a nekonečně bohatému životu je jeho putováním k lidu. A cestu básníka k životu opravdu nelze řešit apriorně a podle obecného měřítká, o zrození básně nerozhoduje ani předpis ani většina, jen básník sám a jeho potřeba, pohnutí, schopnost dojímat se životem. Potud Nezval. Můžete mu namítnout, že jeho závěry ve věci „lid a literatura“ nejsou vůbec výsledkem úvahy o poměru *těchto dvou* skutečností otázky, nýbrž pouze následkem jeho pojetí poezie a to zase je podmíněno zcela osobně, ba dáno téměř Nezvalovou fyzis, jeho vrozeným smyslým a rozkošnickým temperamentem. Ale na této základně je jeho stanovisko naprosto souvislé a ucelené, měl co říci a řekl to – třeba jen za svůj typ poezie. Jeho projev byl nejobsažnější a nejdůsažnější svého dne. A významný a velmi zásadní, stejně pokud odmítl veškeré popularizační ústupky vkusu, jako pokud se postavil imperativnímu uvalování těchže společných úkolů na všechny umělce bez rozdílu, žádaje pro básníka svobodu sdělovat to, co dovede sdělit nejumělečtěji, byť bylo jeho dílo prozatím konzumováno jen omezeným kruhem lidí. A tu alespoň naťukl jeden velmi důležitý bod otázky: že ten „lid“ není naprosto nic jednotého a homogenního, nýbrž něco náramně diferencovaného, „nekonečný počet rozdílných individuí“, jak pravil. Že lid jakožto úhrn skutečných

nebo možných konzumentů umění není „lidem z manifestací, kterých se účastní každý tím, co má totožného s druhými“, nýbrž se skládá z jednotlivců nekonečně různých zálib a nekonečně rozmanitých a nestejných schopností a možností těšit se z umění, a že tedy vylučovat z umění kteroukoliv „exkluzivní“ nebo „nelidovou“, „nepřístupnou“ formu, znamená vždy připravit jednu část „lidu“ o styk s uměním, jež by jej těšilo a mělo pro něj smysl. Drda i Mathesius zůstali úrovní svých výkladů hluboko pod Nezvaalem. Neboť ani sebehlučnější, ani sebeokrasnější manipulování slovem lid není příspěvkem k řešení otázky, neřeknu-li ani, co tím lidem vlastně rozumím. Provolává-li Drda, že nadčasovost je totéž co sklenikovost a jalovost, buď nerozumná, buď zlovolná, lze mu dát beze všeho za pravdu, ovšem s malou korekcí popletených významů: mate si nadčasovost a nečasovost. Halasovo Torzo naděje bylo ve chvíli svého vzniku hluboce a prudce časové; dnes je umělecky stejně živé jako tenkrát – je nadčasové a bude takové ještě pěknou řádku let, právě díky své hluboce uvážené a opravdově cítěné i ztvárněné tehdejší časovosti. Nadčasovost se jinak nezískává než časovostí a *skutečné*, nepadělané umění se dobývá jen z přítomné chvíle a horoucího zájmu na jejích bolestech. A nečasovým nechce být umění žádné, je jím však každé kumštýřství falešné, pro něž je dělný dnešek jen vypočítavým manévrem. Ale to jsou samozřejmosti a netřeba je dnes už vyhlášovat ani pro potřebu literárních dětí. A zrovna tak se rozumí, že se český spisovatel vroucně zajímá o dnešní národní osud, že chce posilovat víru, předjímat zítřek: kdyby nechtěl, je víc než sabotér, je hlupák a není ovšem spisovatel. A že má-li psát o lidu, musí jej znát, nemít o něm názor z letního bytu, musí jít za ním, na pracoviště, do továrny, domácnosti – zbývá opravdu už jen dodat, že má-li psát, musí mít i pero a papír! Hřímat takhle o nutnosti jednoty spisovatele s lidem v národě, kde všechno, co opravdu spisovatelem je, a většina toho, co by jím chtělo být, se přímo třese upřímnou a šikovnou i nešikovnou žádostivostí této jednoty, bylo by jen naivně parádní floskulí z kulturněpolitického řečníště, kdyby všechno to útočení na otevřená vrata, všechny ty hlučně nadsazené zřejmosti nechtěly svým bojem *proti* neexistujícím námitkám budít zdání, že bojují i *za* existující jasně představy programové! Ale kde je v tom dosud jediný, jedinký příspěvek k námětu „cesta literatury k lidu“? Ovšem, krom volání: Literaturo, jdi k lidu! Opravdu, Drda nás má za beány. A zač nás má asi Bohumil Mathesius, který ve svém proslavu (zatím otištěném v Tvorbě, č. 28 z 10. 7. t.r.) slíbí úvodem analýzu pojmu lidu a pak nám dvěma schematickými záběrky podá kvazihistorii nové české literatury nejprve ve službách buržoazie, pak v revoltě proti ní, s Vrchlickým, pro okamžitou potřebu přičísnutým na „oběť procovské

díry“ ve všem všudy? Co mají s tématem společného okázalé a okrasné citáty zprava i zleva, od Malrauxa, Chestertona i Stendhala, čím je námět definován a řešen kázáním o „zmarněném já“(!), o „té(!) svobodě“, o syntéze celostního pohledu atd.? Kdo se o tohle s Mathesiem vůbec pře, o tyto krásné a velebné věci, aby je vrhal do světa s náročností výčitky a pobouřeného svědomí? A té parádní pseudoapoštolské jalovosti o potřebě „nového“ hrdinství! Za jeho arcipříklad vmetá Mathesius do našich usmívajících se tváří jeho „novou“ formulaci ze sovětské povídky, v níž lidé v troskotajícím letadle dovolí použít jediného padáku k záchraně nikoliv dělnici, na niž padl šťastný los, ale řediteli podniku, *protože je pro závod důležitější!* Nu, bylo by opravdu možno debatovat o tom, jakým je obohacením pojmu lidskosti i hrdinství tohle nasnadě ležící měření lidské hodnoty podle okamžité sociální utility, ale budiž! Tak i onak běží ovšem o staré klišé kdejaké literatury, opotřebované tak, že karikatura tématu je už stejně častá jako jeho zpracování! Libo-li snad doklad z české literatury? Račte do... Švejka, ano, do Švejka, a to dílu III., kapitoly 1., kde slavný kadet Biegler stává se v pověstném snu hejtmanem, majorem, generálem a veda do boje hrdinskou armádu, už už srážen z koně palašem, zří se zachráněn obětí obrlajtnantika Lukáše, který se vrhá před něj s výkřikem, toto „nové“ hrdinství přímo typizujícím: „Ein Mann wie Sie, Herr Oberst, ist nötiger als ein nichtsnutziger Oberleutnant!“ Tedy jen pozor při aukcích starších krámů! Jedinou pozitivně obsažnou částí projevů Drdova a Mathesiova, jediným důkazem, že přicházejí s programem, je jejich doporučení některých žánrů: kurzívy, fejetonu, novinové povídky, k nimž Mathesius přidává ještě „zliterarizovaný materiál deníkový a zápisníkový, literární portrét a kroniku“, v poezii ódu a epos, v dramatice politickou komedii, sociální satiru a grotesku. Nuže, k tomu především tolik, že v tom není ani špetky nové myšlenky a průboje: tohle všechno dávno máme, a to v podobě znamenité, a nelze tu vůbec mluvit ani o „boji o nové žánry“ s Mathesiem, ani naopak o obnově starých žánrů zanedbávaných, neboť v naší, dokonce současné literatuře není k nim ani stínu nedbalosti, právě naopak. Všechny tyto Drdovy a Mathesiovy vývody četli jsme ostatně již před Sjezdem v podání o tolik působivějším oč prostším a skromnějším, v článku Gustava Bareše Ke sjezdu spisovatelů ve 24. čísle Tvorby: odtud mají oba oni, ovšem bez šminky a bez gesta, všechen skutečný obsah svého programu, i s oním požadavkem dělné tematiky, optimismu, vůle budovatelské a oslavy práce. Přihlédneme-li pozorněji, zjistíme bez obtíží, že všechno to úhrnem není ovšem příspěvkem k tématu „cesta literatury k lidu“, leda podle zvuku slov, nýbrž jednoduchou propagací tzv. „socialistického realismu“, přizpůsobeného jen sociálním a bu-

dovatelským okolnostem této chvíle u nás. Jak vydatně si uměli oba pánové – při vši náročnosti své rétoriky – svůj úkol usnadnit! Kdyby se byli alespoň chtěli *vžít do této* koncepce a ukázat, jak by i socialistický realismus mohl obnovit literaturu, kdyby přinesl – a to by hlavně měl – novou filozofii práce a z hlediska jejího novou analýzu člověka, jeho podstaty a poslání. (Jednou si dovolíme jí socialistickým realistům posloužit. Tiše ji přijmou a nahlas nám vynadají podporovatelů reakce.) Ale žádat na nich víc než parádování se zcela vnějšími okolnostmi tematiky a nových starých žánrů, bylo by příliš. A hlavně, aby něco řekli k skutečné podstatě tématu cesty literatury k lidu!

Koho vlastně rozumějí tím lidem, k němuž jest literatuře putovati? Ani jediný se netrápí definicí hlavního pojmu své otázky. Tolik je však jisto, že u nich pojem nemá svou *nejširší* možnou obsažnost. Není synonymem národa v tom smyslu, v němž se říká „lid československý“. Kdybych mohl mluvit postaru a „lidově“, řekl bych, že – jak z jejich výroků jasně plyne – lid je pro ně tolik co „ne-pán“. Nemají naprosto představu lidu zpřesněnu historickým nebo sociologickým rozbořem; lid je u nich prostě to, co podněcuje jejich přesvědčení politická a jejich představy lepšího uspořádání sociálního: čili vrstvy tzv. pracujícího, rozuměj rukama pracujícího lidu. – Nuže, to přece není nikterak poprvé, co za tímto lidem literatura cestu podniká. Putovala za ním v moderní době přinejmenším již jednou, a byla to pouť z nejvýznamnějších v dějinách moderního umění a přeoralá tak hluboce a všestranně všechny kulturní představy, že její důsledky trvají dosud. Mluvím o romantické pouti za člověkem přírodním, o romantickém mýtu čiré lidovosti a v ní čiré, prapůvodní, geniální lidskosti.

Ideologický prapůvod její dlužno hledat v J. J. Rousseauovi. Ale teorii její vzhledem k umění vypracovalo ovšem především Německo Sturm und Drangu nebo širěji a přesněji romantické Německo tří generací od Herdera přes Brentana, Arnima, Grimmy a Schlegely po Uhlanda. To první z nich je velmistrem oné prazákladní antinomie poezie lidové a poezie nelidové, „Naturdichtung“ a „Kunstpoesie“, kterou odevzdal generacím filozofů, politiků, učenců, umělců a folkloristů k aplikacím na všechny obory lidského života. V „Naturpoesii“, do níž zahrnuje stejně „lidovou“ píseň jako Homéra, Ossiana, Bibli a Nibelungy, zpívá mu „lid“, a zpívá mu spontánně a naivně jako pták na větvi, z hloubi kolektivní praduše rasy, z jasných, čirých pratemnot *národního* génia, neporušeného civilizací, kosmopolitismem, městem, vším, co je Kunst, co je umělé; tento zpěv nepřijímá zvenčí nic, nevypůjčuje si nic, je naprosto originální, je jen sám sebou, tajemně anonymní, ryzí duchovní míza lidového stromu. K jejím

kastálským pramenům je nám všem, složitým, artificiálním, rozpolceným moderním lidem, jíti: osvěžit se, obrodit se, s lidem splynout znovu. I jdou k nim vskutku všichni davem, a nekonečné legiony básníků i romanopisců – abychom zůstali jen v umění – obnovují svoje „Kunst“ mystikou lidové „Natur“: nastiňovat, byť i jen řadou jmen a titulů, dějiny tohoto „zlidovění“ literatury, znamenalo by opakovat celou literární historii devatenáctého století, není tam snad jediného zjevu, jenž by nebyl tak či onak zasažen; ba možná, že bychom se po nejedné lince – totiž všude tam, kde tak či onak trvá a dožívá romantismus – dostali hodně hluboko do století dvacátého! Mám-li zůstat doma a omezit se na nejnnutnější jména: Kollár, Čelakovský a jeho družina, Erben, Němcová, Světlá, Hálek, ale i Holeček, Jirásek, ba i ti ruralisté s jejich „návratem k půdě“, všichni, tak či onak, jeden více, druhý méně, žijí tímže mýtem a jeho mnohotvárnými aspekty. Přičemž – zametáme-li zase jen před svým prahem – je zajímavé toto podotknutí: v cizí beletrii, jmenovitě románové, mýtus lidu a lidovosti utřil od časů realismu a naturalismu řadu ran tak citelných, že jeho dnešní zbytky jsou k nepoznání. Srovnajte lid Emila Zoly s idealizací jeho současníka Daudeta, čtěte mladého Gerharta Hauptmanna po Gottfriedu Kellerovi, postavte lidový svět Pošeckoňské stařiny Saltykovovy (mimochodem: jedno z největších děl světového realismu!) proti Gogolovým Večerům na Dikaňce! Realisté objevili „lid“ zkažený do zvrhlosti, otupělý bídou, duševní temnotou, pověrou, rozhlodaný nenapravitelně do samé mravní podstaty staletými zanedbanosti a apatie: drastický rub romantické idealizace, stejně pravdivý či stejně přehnaný jako ona! A nyní si všimněte, že my, Čechové – podobní v tom dost Němcům, ale ještě snad ve větší míře než oni – nemáme vlastně v *beletrii* odbourán, ba ani nijak podstatně korigován umělci vskutku vůdčími tento romantický mýtus lidu – arcitypu mravní dokonalosti. Toto průběžné, ale velevýznamné názorové stadium v umění jsme neabsolvovali s ostatními. Naši *realisté* v názoru na lid, to jsou právě Holeček, Teréza Nováková, Jirásek: tvůrci, u nichž je samou esencí básnické osobnosti právě nejvypjatější představa exemplární dokonalosti lidového étosu.

Avšak, otázka je hlavně tato: jaký byl *vědecký* osud romantického mýtu?

Neslavný. Již Achim von Arnim viděl – Herderův popel stěží vychladl – že není Naturpoezie absolutní, že mezi ní a Kunstpoezií je jen rozdíl stupně, nikoliv povahy. Neboť mezi „lidem“ a kulturní či společenskou elitou není propasti bez přechodů; není a nikdy nebylo, ba zrovna na počátku dějin, na tom počátku, jehož měly být lidový génius a jeho plody právě zrcadlem, byl styk kultivované sociální elity a lidu intimnější

a mnohostrannější než v době moderní, kdy národ téměř nepřeklenutelně a nenávistně rozčísly na lid a pány rozdílů třídní ve společnosti kapitalistické. Po stupních, vyznačovaných stále se množícími důkazy, že lidová kultura, především poezie, je plna výpůjček, adaptací a reminiscencí kultury a poezie „umělé“, „vysoké“, dochází moderní věda na samém prahu našeho věku k bezpečné jistotě, že veškerý folklor lze redukovat na re-fekci, imitaci a reminiscenci uměleckých děl artistních, že „lid“ netvoří, nýbrž přijímá své umění od elity, spokojen variací, rozprádáním daných témat a spojováním zlomků a motivů zpovypůjčovaných ze všech stran. Lidová kultura – „gesunkenes Kulturgut“, to je poslední slovo této vědy, a zatímco koncem prvního desetiletí našeho věku učení zástupci nové „Rezeptionstheorie“ ohlašují vítězoslavně, že již sedmnáct set lidových písní německých mohou převést na umělý původ a vzor, hlava jejich, J. Meier, prohlašuje výslovně: „Lid nehrál nikdy v uměleckém vývoji úlohu prvního řádu; co se vkusu týče, vždy se pozdí o několik století za vzdělaneckou elitou; tvoří jen tato...“ (1906). Mýtus primární, svébytné, naprosto originální kultury lidové je v troskách!

Chceme si zde však všimnout jeho podmíněnosti dobové a vysvětlit jeho vznik neposledně příčinami sociálními. Vidíme totiž hlavně původní *polemický* ráz romantické mystiky lidu! Teorie lidové geniality a očištné originality musila nutně vzniknout v romantismu jako reakce na vyhraněně racionálně učenou, městskou, umělou a salonní povahu kultury osvícenské. Ale musila nutně vzniknout také právě v Německu, kde osvícenství cítěno jako dvojnásob cizí: neboť francouzské, kosmopolitické, importované. Německá teorie „lidové kultury“ je v podstatě v duších „sturm-und-dränglerů“ zacílena k tomu, aby vztyčila pochroumané národní sebevědomí důkazem, že *také* německý lid vytvořil nehynoucí hodnoty duchovní, a to sám, bez cizí pomoci a dříve než cizina. Romantický mýtus lidové geniality jeví se tak *ve své vlasti* kompenzací komplexu národní inferiority! Ne nadarmo je vždy provázen rozlišováním literatur severských (tj. právě těch „Naturpoezii“) a literatur jižních, románských, odvozovaných ze vzorů antických! A ostatně, vzpomeňme Slovanů a naší vlasti! Což u nás není mýtus „prapůvodní lidovosti“ spojen ve všech svých projevech a účincích, hned od těch podvržených Rukopisů, s myšlenkou, ba pudem posílit probouzející se a ne-jisté národní sebevědomí a vztyčit uráženou hrdost neceněného Čecha a nedoceněného Slovana nad jízlivou pýchu národů pokročilejších, šťastnějších a mocnějších? Němců především? S jakou radostnou ochotou adoptují naši panslávové Herderův mýtus spasitelné lidovosti, aby z něho ukuli zbraň proti jeho původcům především! Ale nechme zetizovaného „holubičího Slovana“ a vraťme se tam, kde je mýtus původním domovem a kde se mu

nejlépe daří! Ano, kdykoliv se Němci uzavrou do sebe a ponoří se do mlh Urdeutschtumu, kdykoliv proti světu spolehnou na instinkty kolektivního a rasového podvědoma, buď že byli světem vyvrženi, buď že si shánějí tituly národa Vyvoleného k chystanému sabatu imperialistického řádění – vždy, pravím, vždy ožije mezi nimi orgiastická mystika „Volksgeistu“, povýšená za náboženství, a „lidová“ kolektivní duše vynoří se z nordických gruntů Walhally, aby, „ryzí“, směrodatná, jediná mezi všemi, povýšená nad „umělou“ kulturu a morálku, vládla nad světem. Cožpak, moji draží, teorie *nacismu* byla vůbec něčím jiným než obnovou romantického mýtu Herderova „lidu“?

Nikoliv, tudy nelze!

Cesta literatury k lidu nebude o nic schůdnější, obnoví-li se v té či oné formě romantický mýtus geniální lidovosti. Ale nezíská na výhodách ani tím, bude-li se na ní literatura, lidu k vůli, cítit povinná ke koncesím. To je druhá významná otázka problému. Sem hledí onen pověstný a nepopíratelný odpor socialistické umělecké kritiky i teorie proti „nesrozumitelné“, abstruzní povaze moderní poezie, proti jejímu sklonu obracet se exkluzivním a výjimečným rázem některých svých otázek, forem a zájmů pouze na vybrané menšiny, ba přímo na „odbornické“ kruhy zasvěcené, mající možnost se „těžkému“ umění věnovat, „luštit“ je atd. A rubem tohoto odporu je paralelní vůle k „oproštění“, jež je často jen dobrou výmluvou, lepší než hůl, pro zprimitivnění, důraz kladený na stránku obsahovou, snadnou nositelku utilitární tendence, lhostejnost k formálnímu experimentu atd. Řekněme hned, že tuto úzkoprsost nepokládáme za konstitutivní a nevyhnutelný rys socialistické kritiky, *daný jejím socialismem*. Je zcela zřejmě výkupným, placeným socialistickou kritikou dočasným historickým podmínkám doby, v níž socialismus o společnost ještě stále musí bojovat a klada největší důraz na úspěchy zápasu i akční účinnost apoštolátu, nechce a neumí vidět v umění nic než nástroj společenského působení, jediný z jeho aspektů. Vidět a pochopit umění *ze samy podstaty socialismu dovršeného*, a nikoliv pouze ve svazku průběžných okolností boje o společnost, dovedl i mezi velikými socialisty dosud málokdo. Málokterý z nich ostatně mohl své myšlení důsledněji estetice věnovat. Je tu ovšem Proudhon, a zrovna on může sloužit klasickým případem, do jakých prorockých naivit a enormností může padnout génius, vnímající jen obsahově, politicky tendenčně a extenzivně: „Deset tisíc žáků, kteří se naučili kreslit, má větší cenu pro pokrok umění než vytvoření vrcholného díla.“ Courbet, jeho nejlepší přítel, děsí se myšlenky, že by měl Proudhon o něm *pochvalně* psát. A nad jeho knihou o umění pronáší Zola, jiný přítel a který opravdu nebyl ctitelům exkluzivních estétských hříček, ný-

brž nejvlastnějším předchůdcem socialistického realismu, pověstné: „Tak jsme tedy dosáhli maxima socialistického mamlasovství!“ Od té doby se vyskytlo v tisícím obnoveném vydání! Nebudu zde dokazovat, že dnešní „nepochopitelnost“ je jasnou srozumitelností zítřka. Ani že se umělec nikdy dobrovolně nevzdá – ani nemůže – práva svobodně hledat a experimentovat, ani kdyby jej bylo ochotno a schopno na jeho cestě prozatím sledovat, jen co by na prstech jedné ruky spočítal lidí a i kdyby pro to měl zanedbat sebenaléhavější a často i sebevábňější sociální zakázku nebo úkolovou práci. Chci jen připomenout – bez teoretizování – že tuto otázku přímo pod nosem socialistické kritiky řešila a řeší už praxe: v letech 1941-1943 Louis Aragon, sám programatik socialistického realismu francouzského, v dnes již kvazioficiálních básních rezistentních, arcitendenčních a přímo určených tomu nejširšímu lidovému konzumu a pochopení, věnuje se nejformalistnějším experimentům s rýmem, vytváří typ „přesahového rýmu“, jemuž dává své jméno, v obšírných studiích hlásí se k tradici trubadúrské artistně-kryptografické školy „trobar dus“, nad jejíž komplikovanou a destilovanou pojmovostí byl zbledl závistí sám Mallarmé, a na adresu nespokojených odpovídá prostým – Komu se to nelíbí, ať to nečte! (sb. *Les yeux d'Elsa*, úvod z února 1942). Ale znám důkaz ještě průkaznější, jak výsledkem, tak jevištěm, na němž byl podán: Majakovského a boj o něj v Rusku. Nuže, byla-li kdy poezie cizí národní ruské tradici; byla-li kdy poezie oceňovaná jen zcela nepatrným hloučkem zasvěcených; byla-li kdy poezie, jež mohla platit ne snad pouze za formální hříčku, ale za formální grotesku a svěhlovou osobní kaprici; byla-li kdy konečně poezie *nerozumitelná*: pak to byl jistě futurismus Majakovského. Do světové války je veškeré jeho úsilí po boku Chlebnikova, Burljuka i Kručonycha stěžím něčím víc než kapitolkou skandální a výtržnické literární kroniky dobové. A po revoluci není líp, třebaže se k ní Majakovskij přihlásí: má proti sobě všechny odpůrce LEFu; stojí proti němu umělci „proletářští“; je vykřičen u stoupenců tradice puškinovské; Lenin, ač jej oceňuje politicky, „nenáleží mezi obdivovatele jeho básnického talentu“. Ještě roku 1927, necelá tři léta před svou smrtí, na vrcholu své slávy musí se básník bránit zvláštní statí, jejíž titul definuje znovu celý problém, „Dělníci a sedláci vám nerozumějí“:

„Veselý pokřik – Nerozumím futuristům – hlaholí již patnáct let, klesá a znova se zdvihá, podrážděný a šťastný. Na základě tohoto pokřiku si lidé budovali kariéry, plnili sály, stávali se vůdci opravdových hnutí... Prosté „Nerozumím vám“ není odsudek. Odsudkem by bylo „Srozuměli jsme, že je to holý žvást“, pěkně provázené desítkami zvukných příkladů, recitovaných z paměti a melodickým hlasem. Nic podobného se neděje.

Existuje demagogie a spekulace s nechápáním. Prostředky této demagogie, nasadivší si falešný nos vážnosti, jsou různé. Zde jsou některé z nich: – „Umění jen pro několik, kniha jen pro několik je zbytečná. Je to pravda, či není to pravda?“ – Je to pravda i není to pravda... Příkladem, verše Chlebnikovovy. Původně srozumitelné pouze sedmi futuristickým přátelům, během desítky roků elektrizovaly slušnou řádku básníků a dnes je sama Akademie chce pohřbit, vydávajíc je jako příklad klasického verše. – „Opravdové umění sovětské, proletářské musí být srozumitelné širokým masám. Je to pravda či není to pravda?“ – Je to pravda i není to pravda. Je to pravda, ale s korektivem, jež přináší čas a propagace. Umění není uměním pro masy hned od svého zrození; stává se uměním pro masy na konci řady úsilí: jakožto účinek kritického rozboru jeho platnosti a užitečnosti; účinek jeho rozšíření, organizovaného aparátem strany a vlády v případě, že taková užitečnost je uznána; účinek vhodně voleného okamžiku, aby byla kniha do mas rozšířena; účinek shody mezi problémem knihy a vyzráním těchto problémů v masách. Čím je hodnota knihy vyšší, o to více předstihne události... – „Klasikové Puškin, Tolstoj jsou masám srozumitelní. Je to pravda, či není to pravda?“ – Je to pravda i není to pravda. Puškin byl úplně srozumitelný pouze své třídě, společnosti, jejíhož jazyku užíval a jejímiž pojmy a city pracoval... Byl-li Puškin pochopen i selskou masou své doby, nevíme, z toho prostého důvodu, že neuměla číst...“

A osud Majakovského dnes? V milionech exemplářů je jeho dílo „zlidověno“ v Sovětském svazu. Zlidověno a milováno; tedy také pravděpodobně pochopeno. A celému příběhu jeho nesrozumitelnosti a nelidovosti dostalo se podivuhodného zakončení tímto výrokem: „Majakovskij byl a zůstává nejlepším, nejnadanějším básníkem naší sovětské doby. Lhostejnost k jeho památce a k jeho dílům je zločin.“ (Stalin v Pravdě, 7. prosince 1935.)

Uvažují tedy socialističtí spisovatelé o „cestě literatury k lidu“, a jak by neuvažovali? Někde tam za tím matně formulovaným heslem čeká skutečná otázka, jež pro socialismus je zásadně důležitá. Poběží o *literaturu lidu*, tj. lidem tvořenou? Zajisté nikoliv. Tomuto pojetí je vědou i zkušeností odzvoněno. A totéž platí i o *literatuře z lidu*, lze-li tak říci; to jest, o literatuře inspirující se doznaně či nedoznaně romantickým a romantizujícím mýtem lidovosti spasitelné a očistné. Naším spisovatelům vypadne posléze jistá představa *literatury o lidu*, program jisté výměny literární tematiky a tendence, která mimochodem dovolí uspořádat trošku slušné reklamy i pro časově a místně upravená hesla „socialistického realismu“. Co je v tom nového, vážení? A kde je tu dotčeno jedině meritorní jádro

otázky: jakou *literaturu pro lid*? Nesmyslem na duchu literatury i hříchem na lidu je zajisté myšlenka zvláštní literatury *jen pro lid*, mimo hranice umění „vysokého“, jakési podliteraturky, v níž by ve jménu snadného zažití a nepřestupného pravidla „srozumitelnosti“ platily snížené požadavky umělecké. Taková literatura už bohužel dávno existuje, netřeba ji zakládat. Úkolem demokratického vývoje bude právě ji odstranit, nikoliv pěstovat. Tedy kterou literaturu dát lidu? Tu naši, o lidu; ta mu přece bude svou tematikou i tendencí zvlášť blízka – odpovědi asi naši programatikové, šťastni zdáním, že vlastně jednou ranou rozřešili dvě otázky. A proč ne, *i tu*, bude-li zač stát. Ale především *všechnu* dobrou literaturu bez *rozdílu!* Na všechno, co bylo v umění vytvořeno hodnotného, má lid právo, všechno mu náleží a má mu být nabídnuto. Právě v tomto zevšeobecnění nároku na veškerou vytvořenou kulturu je přece vlastní smysl demokratizace a socializace kulturní. Stejně jako obráceně, tj. pro umění, spočívá převratný význam zlidovění v tom, aby se z majetku, vyhrazeného jen elitní menšině, obrozovalo a přerозovalo touto stále širší účastí v umění Obce, jakým bylo snad jen na okamžik svých dějin, v Athénách klasického pátého věku; a umělec by se současně měnil ze služebníka módy a luxusní zakázky ve stále svobodnějšího dárce radosti obecné. Ano, je jediné řešení: lidu žádné uměníčko, kuchtěné „jen pro lid“, rezervace kumštýřských chytráků a maloobchodníků. Lidu prostě všechno umění, a hlavně to nejlepší. A neběží tak o to, aby umění ze svých domnělých prestolů sestupovalo k lidu, jako o to, aby se všemožně pomohlo lidu vystoupit k umění. Klíč leží ve zvýšení úrovně lidského vzdělání, otázka je otázkou propagace, hmotné dostupnosti a distribuce uměleckých děl, problém je z oboru sociální techniky. Jasnou řečí mluví příklad obrovských edic velkých národních spisovatelů, starších i nových, rozběhnuvších se z vládní iniciativy v milionech výtisků do nejširších vrstev Sovětského svazu; to je to pravé cestování literatury k lidu v socialismu. A jasně mluví i ten, v jehož myšlenkových tradicích se tak děje, Lenin: „... Je třeba usilovat, aby byla zvýšena obecná úroveň vědomí dělníků, je třeba, aby se dělníci neuzavírali v uměle zúženém rámci „literatury pro dělníky“, nýbrž aby se učili rozuměti čím dále tím lépe „literatuře obecné“. Ostatně by bylo přesnější říkat „byli uzavřeni“, a ne „uzavírali se“, protože dělníci, ti čtou a chtějí číst všechno, co je psáno pro vzdělance, a jenom pár žalostných intelektuálů si myslí, že „pro dělníky“ stačí mluvit o životě v továrně a omílat, co dělníci dávno znají...“ (Sebrané spisy, díl IV., čl. Co dělat?).

Ano, to závěrem: ani na okamžik cesta literatury k lidu nesmí znamenat, že by se umění na této pouti mělo a mohlo vzdát jediného ze svých rodných „titres de noblesse“. Naopak, zde jako kdekoli jinde, může

jen a musí nabývat nových, dalších. Bylo by podivnou poklonou sebevědomí a hrdosti lidu v socialismu, kdyby umění mohlo doufat v jeho lásku jen za cenu zpopulárnění, zprimitivnění, rozmělnění a ústupků „lidovému“ vkusu! V kultuře jako ve všech ostatních oborech života smyslem socialismu není přece vyrovnání lidí na nejnižší úrovni životní, ale na nejvyšší. Jeho cílem je obecné zaristokratičtění života.

(1946)

SPISOVATEL A NÁROD

Bedřich Fučík

Není náhodné, že k prvému sjezdu českých spisovatelů dochází v době, jako je dnešní. V revolucích nabývá slovo důležitosti a ceny zbraně, jak je vidět na tom, co znamenalo slovo básníkovo za války. I když po ní velmi často básnický verš zplaněl do krajní neodpovědnosti a frázovitosti, pocituje se překrásný a úzký vztah mezi národem a spisovatelem ještě dnes a sjezd, podle programu shromáždění pracovní, chce vyjít z této zkušenosti a formulovat do budoucna postavení spisovatele v národě a zjistit a zavázat na svém úseku možnosti a úkoly při budování života, který se otvírá před námi.

Přestože je nepochybné, že sjezd by mohl s úspěchem vyřešit i mnoho věcí kulturní praxe a stanovit její směrnice, není a nemůže být jeho úkolem zkolektivizovat tvůrčí vůli a jakkoliv určit její zákony, předpisy a direktivy, jak lze v oborech praktických. Spisovatelé, využívající příležitosti, vystupují z pozadí, do něhož je v národě zatlačila měšťácká éra, v níž hodnoty měly cenu velmi relativní, a kladou si zřejmě jednu hlavní otázku *teoretickou*, otázku funkce spisovatele ve společnosti, otázku, kterou si každá doba řeší vždy znova a znova. Je to problém celonárodního dosahu životního. Nejde jenom o poměr umění a života (jež mají být jedno), nejde jen o vztah spisovatele ke společnosti, z níž a pro niž umělec právě tak jako ze sebe tvoří, nýbrž stejně tak o základní pocit společenství ke spisovateli; jde právě tak o to, co společnost od spisovatele očekává a co může a smí od něho požadovat. Nedorozumění v tomto vzájemném poměru vede zpravidla k těžkým poruchám v národním organismu. Konflikt mezi jedincem a kolektivem nebo naopak může vznik-